

מבט על, גיליון 890,30 באוגוסט 2016

החורבן הכלכלי של סוריה: השלכות אסטרטגיות

ערן ישיב

העולם הזדעזעז למראה תמונתו של עומרן דקניש, הילד בן החמש היושב שותק והלום באמבולנס. התמונה צולמה בשכונת קטרג'י בעיר חאלב שבצפון סוריה ב-18 באוגוסט 2016, פחות משנה לאחר שתמונות גופתו של עלאן כורדי בן השלוש, שנשטפה לחוף בודרום שבטורקיה הציגה תגובה דומה. דיווחי תקשורת מהימים האחרונים מספרים על שווקים סגורים, היעדר אספקת חלב, מחסור בתרופות וקשיים גוברים בהשגת מזון בחלקיה המזרחיים של חאלב, שנמצאים בידי המורדים ומתגוררים בהם 275,000 איש. הערכות גורסות שמעל מיליון תושבים נוספים באזור חאלב סובלים מקשיים נלווים עקב המשבר. אין ספק שהתמונות והדיווחים הקשים מרגשים הרבה יותר מדיווח יבש של עובדות. ויחד עם זאת, חשוב לנצל את רגעי המודעות המוגברת כדי להפנות את תשומת הלב לממדי ההרס של הכלכלה הסורית, הקורסת עקב העימות ולהשלכות האסטרטגיות שיש לקריסה זו.

כלכלת סוריה הייתה חלשה עוד קודם לפרוץ המלחמה. התמ"ג לנפש עמד על פחות מ-3,000 דולר לשנה – נמוך יותר מזה של שכנותיה – ירדן ולבנון. לכלכלת סוריה תלות גבוהה בנפט (מחצית מהייצוא וחמישית מהכנסות הממשלה). ענף החקלאות במדינה זו אחראי לחמישית מהתמ"ג – הרבה מעבר לחלקו האופייני בכלכלותיהן של המדינות המתקדמות. מנקודת פתיחה חלשה זו, הכלכלה הסורית אך שקעה מטה. המספרים על ממדי ההרס במהלך חמש השנים אינם נתפסים.

התמ"ג לנפש ירד לכדי פחות משליש מרמתו שלפני המלחמה, ומציב את סוריה כיום במקום ה-225 בעולם. לשם המחשה, שיעור זה נמוך מהרמה הנמוכה של התמ"ג ברצועת עזה או במדינות אפריקה העניות ביותר. אובדן התמ"ג המצטבר הכולל מוערך במעל 160 מיליארד דולר, ומלאי ההון של סוריה צנח ל-43 אחוזים מרמתו שלפני המלחמה. פירוש הדבר, שבידי סוריה כיום פחות ממחצית האמצעים שהיו לה לפני המשבר, במונחים של מכונות, ציוד, מבנים ושאר תשתיות פיזיות, שבאמצעותם משק מייצר את תפוקותיו, נתונים אלה מטרידים במיוחד כשמדובר בכלכלה חלשה שבה ההון הפיזי כה חשוב.

ואכן, אף גרועה מכך היא בריחת האנשים, כפי שהומחשה בתמונות זכורות רבות. האוכלוסייה הסורית צנחה מ-21.8 מיליון איש בשנת 2010, ל-20.2 מיליון איש בסוף 2015. חשוב לציין, שלולא המלחמה הייתה האוכלוסייה הסורית אמורה להגיע כיום ל-25.6 מיליון תושבים. האומדנים של מקרי המוות המשויכים למלחמה נעים בין 150,000 ועד 470,000 נפש. נכון לסוף 2015, מספר הפצועים הוערך בכ-1.88 מיליון. פירוש הדבר שכ-11 אחוזים מאוכלוסיית סוריה נהרגו או נפצעו במהלך המלחמה. בנוסף, הערכות של סוף 2015 מדברות על כ-3.1 מיליון פליטים, 1.2 מיליון מהגרים ו-6.4 מיליון עקורים בתוך סוריה. נכון לעכשיו, 85 אחוזים מהאוכלוסייה נמצאת מתחת לקו העוני ושיעור האבטלה הגיע ל-53 אחוזים. במונחים כלכליים של ייצור והכנסה, פירוש הדבר פגיעה קשה מאוד בכוח העבודה, לא רק בהון רבים עזבו, ואלה שנשארו עובדים הרבה פחות ולומדים הרבה פחות. לפי אחת ההערכות, מעל 16,000 שנות לימוד ירדו לטמיון בכל רמות ההשכלה. דוח יוניצף מהזמן האחרון תרגם את ההפסד בהון אנושי ל-10.5 מיליארד דולר, בשל ההפסד בהשכלה של ילדים וצעירים בסוריה.

ההשלכות האסטרטגיות עצומות. ביחד עם סיוע חוץ, יידרשו לכלכלה הסורית עשורים כדי לחזור לנקודה שבה הייתה ערב המלחמה. הממדים והאופי של הסיוע יהיו גורמי מפתח בקביעת משך השיקום. חלק מהנוקים מוערכים כבלתי הפיכים, ביניהם האנשים שנמלטו מהמדינה וייתכן שלא יחזרו לעולם, וכן שנות הלימוד הרבות שאבדו לנצח. הנזק להון הפיזי ולהון האנושי כה עצום, שיידרשו כפי הנראה מאות מיליארדים של דולרים לשיקום. קרן המטבע הבינלאומית נוקבת בשני אירועים של מלחמה ושיקום שעברו על האזור בעת האחרונה: "ללבנון שחוותה 16 שנות מלחמה נדרשו 20 שנה להדביק את רמת התמ"ג שהייתה לה לפני המלחמה, ואילו לכווית [...] נדרשו שבע שנים להגיע לרמת התמ"ג שהייתה לה לפני המלחמה" לאחר פלישת עיראק ומלחמת המפרץ. הנזק בסוריה גדול הרבה יותר והיקף המשאבים העצמאיים שלה הרבה יותר קטן. קרן המטבע הבינלאומית מעריכה כי יידרשו 20 שנות שיקום. מכאן, שאפילו בנסיבות הטובות ביותר סוריה תזדקק לפרק זמן ארוך מאוד כדי לשוב למצב (החלש) שהיה פרי נחלתה טרום מלחמת האזרחים.

השלכה משמעותית נוספת של הערכות אלה היא שלסוריה מאוחדת יש פוטנציאל הרבה יותר מבטיח מאשר לסוריה מפוצלת, לפחות במונחים של שיקום הכלכלה, ובייחוד לנוכח העובדה שהעולם לא יזדרז להעניק סיוע חוץ לאזורים מנוודים בה, דוגמת אלה שבשליטת דאע"ש. במקביל, הקשיים הכלכליים העצומים יהיו מקור תמידי לקונפליקט ויהפכו את האחדות לסוגיה מורכבת עוד יותר.

התוצאה היא שסוריה לא תהווה עוד את היריב היציב שמולו ישראל נאבקה, הן בזירת המלחמה והן במשא ומתן; יציבות כזו אינה צפויה להיות מושגת בעתיד הקרוב. אולם, כפי שהניסיון של לבנון לימד, יריב מוחלש ומפוצל אינו בהכרח חדשות טובות. עבור אלה המעוניינים לפתור את הסכסוך בין ישראל לסוריה, הסיכויים לפתרון סביר ירדו באופן ניכר. לכך יש כמובן השלכות על יחסיה של ישראל עם שאר העולם הערבי, ובמיוחד עם לבנון.

במבט רחב יותר, ניתן לומר שההרס בסוריה מעניק משמעות חדשה לתפיסה של "מדינות כושלות". לא זו בלבד שסוריה התפרקה לחלקים, אלא שהיא גם נעדרת קיימות כלכלית. בנסיבות אלה, סביר להניח שלא הסכם מדיני בין הצדדים היריבים ולא ניצחון צבאי של אחד מהם יועילו לסלול את הדרך להחזרת המדינה המפורקת וההרוסה למסלול תקין. האינטראקציות בין סכסוכים עדתיים עמוקים לבין חורבן כלכלי רב-ממדי ימלאו בהכרח תפקיד מרכזי בעתידה של סוריה, שבעת הנוכחית נראה עגום במיוחד.